

พุทธวิธีแก้ปัญหาคความขัดแย้ง

พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ. ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปัญหาคความขัดแย้งในมุมมองพระพุทธศาสนา^๑

สิ่งที่เป็นปัญหาเรียกตามภาษาพระพุทธศาสนาว่า อธิกรณ์ พระพุทธศาสนาพูดถึงอธิกรณ์ ๔ อย่าง^๒ กรณีที่เป็นปัญหาคความขัดแย้งเรียกว่า วิวาทธิกรณ์ เป็นปัญหาคความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการในองค์กรสงฆ์

วิวาทธิกรณ์ คือ กรณีที่แสดงออกทางกายและวาจาแสดงถึงความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ การตำหนิในเรื่องนั้นๆ เรียกกรวมๆว่า ความคิดเห็นขัดแย้งกันในเรื่องที่ว่า (๑)นี้ธรรม (๒)นี้อธรรม (๓)นี้วินัย (๔)นี้ไม่ใช่วินัย (๕)นี้ตถาคตภาสิตไว้ตรัสไว้ (๖)นี้ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ (๗)นี้จริยวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา (๘)นี้จริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา (๙)นี้ตถาคตบัญญัติไว้ (๑๐)นี้ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ (๑๑)นี้อาบัติ (๑๒)นี้อนาบัติ (๑๓)นี้อาบัติเบา (๑๔)นี้อาบัติหนัก (๑๕)นี้อาบัติมีส่วนเหลือ (๑๖)นี้อาบัติไม่มีส่วนเหลือ (๑๗)นี้อาบัติชั่วหยาบ (๑๘)นี้อาบัติไม่ชั่วหยาบ

ความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่ายมีความคิดเห็นแตกต่างตรงกันข้ามกัน โดยหาข้อยุติไม่ได้ เช่น ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้ธรรม อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อธรรม ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้วินัย อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้ไม่ใช่วินัย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้เป็นอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้ไม่เป็นอาบัติ

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕-๒๒๖/๓๓๐-๓๔๕.

^๒ อธิกรณ์อีก ๓ อย่างที่เหลือ คือ (๑)อนุวาทธิกรณ์ ได้แก่ การที่ภิกษุใจกันด้วยศีลวิบัติ อจารวิบัติ ทุจริวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ เป็นลักษณะการใจ การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง (๒)อาปัตตธิกรณ์ ได้แก่อาบัติทั้ง ๕ กอง อาบัติทั้ง ๗ กอง ประกอบด้วย ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ฤทธัจจย ทุกกฏ พุทภาษิต (๓)กิจจธิกรณ์ ได้แก่ ภาระหน้าที่ตามพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นธรรมเนียมโดยเฉพาะของสงฆ์ ประกอบด้วยอุปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม

ลักษณะที่ ๒ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่าย คือ ฝ่ายที่แสดงความเห็นบิดเบือน เช่น แสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีชีวิตินัยว่าเป็นวินัย แสดงวินัยว่ามีชีวิตินัย แสดงกรณีที่เป็นอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แสดงกรณีที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ กับฝ่ายที่แสดงความเห็นตามความเป็นจริง เช่น แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรม^๓

ความเห็นขัดแย้งกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวม ในเบื้องต้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากลักษณะนิสัยส่วนบุคคลหรือปัจเจกทั้งสิ้น เช่น ความเป็นผู้มีลักษณะนิสัยโกรธง่ายหายยาก ชอบลบหลู่ตีเสมอคนอื่น มีนิสัยริษยา อวดดี ปรารถนาชั่ว มีความเห็นผิด ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ คนเช่นนี้มักไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระรัตนตรัย ไม่หมั่นปฏิบัติบำเพ็ญในไตรสิกขา ผู้ที่มีจิตประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อถึงคราวแสดงความคิดเห็นก็แสดงความคิดอันนำไปสู่ความขัดแย้ง เมื่อตกอยู่ในอำนาจกิเลสเหล่านี้มากๆ เข้าก็ทำให้ขาดความอดทน(ขันติ)และความสงบเสถียร(โสรจจะ) แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวรุนแรงใส่กันและกัน เหล่านี้เป็นสาเหตุฝ่ายอกุศลคือฝ่ายชั่ว

ไม่เพียงแต่เท่านั้น เฉพาะในประเด็นความเห็นเกี่ยวกับหลักการที่ว่า นี้อธรรม นี้อธรรม นี้อวินัย นี้อวินัย นี้อาบัติ นี้อาบัติ นี้อาบัติเบา นี้อาบัติหนัก นโยบายนี้เป็นธรรม นโยบายนี้ไม่เป็นธรรม นโยบายนี้ถูกกฎหมาย นโยบายนี้ไม่ถูกกฎหมาย เป็นต้นนี้ แม้แต่ผู้มีจิตปราศจากความโลภ ปราศจากความโกรธ ปราศจากความหลงก็ยังมีความคิดเห็นขัดแย้งกันได้ ทั้งๆ ที่มีจิตเป็นกุศล เพราะอย่างที่กล่าวแล้วนั่นเองว่า “หลักการของแต่ละบุคคลเป็นเรื่องความคิดเห็น และความเชื่อในความคิดเห็นนั้นจนเกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา เรียกว่า ทิฏฐุปาทาน” ปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเห็น(ทิฏฐิ) เป็นหลัก ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานด้านผลประโยชน์ส่วนตน อาจมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเล็กน้อย มีกรณีตัวอย่างในวงการศาสนาสมัยพระพุทธเจ้า เช่น ความคิดเห็นแย้งกันของภิกษุกลุ่มต่างๆ ในพระพุทธศาสนาด้วยกันเอง หรือความขัดแย้งระหว่างเจ้าลัทธิต่างๆ กรณีตัวอย่างในวงสังคมหรือการเมือง เช่น ความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมือง ระหว่างองค์กรที่ไม่มีผลประโยชน์ (NGO) กับหน่วยงานราชการ ระหว่างผู้นำทางศาสนากับผู้นำทางการเมือง

พุทธวิธีแก้ปัญหาคความขัดแย้ง

^๓ คนที่แสดงธรรมว่าเป็นธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีชีวิตินัยว่าเป็นวินัย หรือแสดงวินัยว่ามีชีวิตินัย เป็นต้น จัดเป็นฝ่ายธรรมวาที ส่วนคนที่แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงสิ่งที่มีชีวิตินัยว่ามีชีวิตินัย หรือแสดงวินัยว่าเป็นวินัย เป็นต้น จัดเป็นฝ่ายธรรมวาที. วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๖๘/๓๖๒-๓๖๔.

ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการทางศาสนา แนวคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งวิถีคิดของคนในองค์กร ในสังคมประเทศชาติดังที่กล่าวมาแล้ว ที่เรียกว่าวิวาทิกรณ์ จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ตามหลักการและวิธีการที่นักคิดแนวสันติวิธีวางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักรัฐศาสตร์วางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักการศาสนาวางกรอบเอาไว้บ้าง ในที่นี้จะเสนอธรรมพื้นฐานเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี พร้อมกับหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้วางเอาไว้และถือปฏิบัติในสมัยพุทธกาล

๑. ธรรมพื้นฐาน

เมื่อกรณีความขัดแย้งของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มลุกลามใหญ่โตมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงพยายามไกล่เกลี่ยโดยตรัสถึง ๓ ครั้งว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่างบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย” ก็ไม่มีผลทำให้ภิกษุเหล่านั้นหันมาสมานสามัคคีกัน และมีที่ท่าจะลุกลามใหญ่โตออกไปเรื่อย ๆ^๔

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นนั้นต้นด้าน ทำให้สามัคคีกันไม่ได้ง่าย จึงเสด็จหนีไป เมื่อเสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่งชื่อปาจิณวังสทายวัน ซึ่งเป็นที่พักจำพรรษาของพระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ทั้ง ๓ ท่านมีความสามัคคีกันอย่างยิ่ง เป็นแบบอย่างด้านความสามัคคีของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสถามวิธีการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ภิกษุทั้ง ๓ รวบรวมทูลถึงวิถีคิดในการอยู่ร่วมกันก่อนว่า “พวกข้าพระองค์จะคิดอยู่เสมอว่า ‘นับเป็นโชคเป็นลาภ เป็นความดีงามแล้วที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจารีนี้’” ต่อจากนั้น ได้กรวบทูลวิธีการ ๘ รูปความได้ดังนี้^๕

พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์นั้นเข้าได้เข้าไปตั้งเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังในกันและกัน เอาใจใส่ถนอมน้ำใจกันและกัน ช่วยกันทำงานคนละไม้คนละมือ และนั่งประชุมสนทนาธรรมกันทุกๆ ๕ วัน

ธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพื้นฐานแห่งความสามัคคีทั้งในองค์กรสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์ นัยหนึ่งเหมือนกับเป็นปุ๋ยที่ทำให้ความสามัคคีเจริญงอกงาม อีกนัยหนึ่งก็เป็นเหมือนยาที่จะกำจัดหรือละลายเชื้ออันจะนำไปสู่ความขัดแย้งซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง วันนี้ไม่เกิด วันหน้าอาจจะเกิดถ้าไม่มี

^๔ ข้อความนี้แปลให้เข้าใจชัดก็หมายถึงว่า “ขอพระพุทธองค์จงทรงปลีกตัวออกไปดูอยู่ห่างๆ อย่าได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาทกันนี้เลย พวกภิกษุที่ทะเลาะกันเมื่อประสบความทุกข์ช้ำมากเข้า ไม่ช้าไม่นานก็จะรู้สึกสำนึกได้เอง”. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๖-๓๕๘.

ธรรมพื้นฐานคือเมตตาทางกาย วาจา ใจ การถนอมน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการนั่งสนทนาเกี่ยวกับความดีงามทุกๆ ๕ วัน

๒. หลักการและวิธีการ

๒.๑ สัมมุขาวินัย

อย่างที่อภิปรายไว้ในตอนต้นว่า เหตุการณ์ความแย้งในองค์กรสงฆ์กับสังคมคลุหุสัถ์จะอยู่ในกรอบหรือวงวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า “ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด” และก็อย่างที่บอกไว้แล้วเช่นกันว่า “ในด้านความรู้สึกแล้ว ตัดสินไม่ได้ว่าฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่ายล้วนเห็นว่าตัวเองถูกทั้งสิ้น” ในการหาข้อยุติ จะอภิปรายกรณีขององค์กรสงฆ์ก่อน เมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งจะใช้วิธีการที่เรียกว่า สัมมุขาวินัยอย่างไร ?

ว่าด้วยหลักการก่อน สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า หมายถึงการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาประชุมพร้อมหน้ากัน นำประเด็นปัญหามาพูดคุยกันแล้วหาข้อยุติและมีความเป็นธรรม ประเด็นสำคัญอยู่ที่ “ความเป็นธรรม” ข้อนี้มีนัยที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง สัมมุขาวินัยที่ชื่อว่าเป็นธรรมนั้น ได้แก่การที่ฝ่ายธรรมวาทิมี่จำนวนหนึ่งคน จำนวนสองถึงสามคนหรือจำนวนตั้งแต่ ๔ คนขึ้นไปเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้หน้าที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตามจนกระทั่งปัญหายุติ ในทางปฏิบัติ เมื่อบุคคล ๒ ฝ่ายเกิดกรณีความขัดแย้งกันเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวมา ถ้าสามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยุติ ก็ไม่ต้องใช้กระบวนการสัมมุขาวินัย แต่ถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยังคงมีอยู่ จะต้องนำไปสู่กระบวนการสัมมุขาวินัย โดยผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายจะทำหน้าที่จัดให้กระบวนการดำเนินไป นั่นคือ จัดให้มีการประชุมสงฆ์(ความพร้อมหน้าสงฆ์) นำกรณีความขัดแย้งไปเทียบเคียงกับหลักพระธรรมวินัย(ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย) และเรียกคู่กรณีมาอยู่พร้อมหน้ากันในที่ประชุมสงฆ์นั้น(ความพร้อมหน้าบุคคล) ทำการวินิจฉัยกรณีความจนกว่าปัญหาจะยุติ

ในกรณีที่กระบวนการแก้ปัญหา กำลังดำเนินไปอยู่ และกำลังมีการวินิจฉัยกรณีความอยู่ มีเสียงคัดค้านหรือสนับสนุนดังแข็งแ่งจนเกิดความวุ่นวายในที่ประชุม ที่ประชุมต้องเลือกภิกษุบางรูปในที่

ประชุมกันผู้มีคุณสมบัติเช่น เป็นผู้มีศีล เป็นพหูสูต จำปาติโมกข์ได้ รู้กฏระเบียบดี ตั้งเป็นคณะทำงาน^๖ แล้วมอบหมายให้นำกรณีความไปวินิจฉัยเพื่อหาข้อยุติ แจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ ในกรณีที่แม่จะตั้ง คณะทำงานวินิจฉัยแล้วก็ไม่สามารถยุติปัญหาได้ จะต้องนำไปสู่กระบวนการขั้นต่อไปที่เรียกว่า “เยภุยยสิกาวินัย”

๒.๒ เยภุยยสิกาวินัย

เยภุยยสิกาวินัย แปลว่า ระวังปัญหาความขัดแย้งตามเสียงข้างมาก เหมือนกระบวนการ ประชาธิปไตย แต่มีหลักการสำคัญประกอบการพิจารณาดำเนินการอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ การแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาดำเนินการ โดยสงฆ์พึงแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้ดำเนินการจับสลาก ภิกษุผู้สมควรได้รับการแต่งตั้งต้องมีคุณสมบัติ ๕ อย่างคือ (๑)ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (๒)ไม่ลำเอียงเพราะชัง (๓)ไม่ลำเอียงเพราะหลง (๔)ไม่ลำเอียงเพราะกลัว (๕)รู้จักสลากที่จับแล้วและยังมีได้จับ

ประการที่ ๒ การจับสลากที่ถือว่าไม่ชอบธรรมและชอบธรรม กรณีที่ต้องนำไปสู่กระบวนการ เยภุยยสิกานัน สงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต้องใคร่ครวญโดยถ่วงถ่วงมั่นใจได้ว่า (๑)ปัญหาความขัดแย้งนั้น ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย (๒)แต่เป็นเรื่องใหญ่โตลุกลามไปไกล ต้องมั่นใจว่า(๓)ภิกษุคู่กรณีมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอเจรจากันรู้เรื่อง ต้องมั่นใจว่าในหมู่ภิกษุผู้มีส่วนร่วมในความขัดแย้งนั้น (๔)พวกธรรมวาทีมียากกว่า ต้องมั่นใจว่าแม้ขณะนั้นธรรมวาทียจะมีน้อยกว่า แต่เมื่อกรณีความเข้าสู่กระบวนการจับสลาก (๕)ธรรมวาทียะพึงมีมากกว่า ต้องมั่นใจว่า เมื่อแก้ปัญหาด้วยกระบวนการนี้ (๖)สงฆ์จะไม่แตกกันและ(๗)รู้วิธีป้องกันไม่ให้สงฆ์แตกกัน ต้องมั่นใจว่า เมื่อถึงขั้นตอนการจับสลาก (๘)พวกธรรมวาทียะพร้อมเพรียงกัน(๙)จับสลากโดยชอบธรรม และ(๑๐)จับตามความคิดเห็นของตัวเอง โดยไม่มีใครชี้นำ เมื่อมั่นใจว่ามีองค์ประกอบครบถ้วนทั้งหมดดังกล่าวนี้ สงฆ์(ภิกษุ)ค่อยดำเนินการให้จับสลาก จึงจะถือว่าชอบธรรม ถ้าขาดองค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งไปถือว่าการจับสลากนั้นไม่ชอบธรรม

๒.๓ ตินวัตถการกะ

^๖ กระบวนการนี้เรียกว่า “อุพพาหิกวิธี” คือ วิธีระงับปัญหาความขัดแย้ง(วิวาทาธิกรณ์)ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง (เช่นเกิดเสียงดังแข็งแ้ง) สงฆ์จึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้น ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย. วิ.อ.(บาลี) ๓/๒๓๑/๒๕๕.

ตามหลักพระวินัย การแก้ปัญหาความคิดเห็นขัดแย้งกัน มีแนวปฏิบัติให้เลือกได้ ๒ ทางเท่านั้น คือ สัมมุขาวินัยกับเยภุยยสิกา แต่บางกรณีที่ไม่สามารถแก้ปัญหาจนทำให้ความขัดแย้งยุติลงได้ โดยเฉพาะ ปัญหาความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและมีที่ท่าว่าจะลุกลามไปสู่ความรุนแรง ทำให้เกิดความแตกแยก และคู่กรณีก็ตระหนักรู้ข้อเท็จจริงนี้ กรณีอย่างนี้อาจนำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่ ๓ ก็ได้ นั่น คือการประนีประนอม ที่เรียกว่า ตินวัตถารกะ แปลตามตัวอักษรว่า กลบไว้ด้วยหญ้า